

**SPORY O CHARAKTER ZDŔVODNENIA
V SÚČASNEJ ANALYTICKEJ EPISTEMOLÓGII**

MARTIN NUHLÍČEK, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava

NUHLÍČEK, M.: Controversies on the Nature of Justification in Contemporary Analytic Epistemology
FILOZOFIA 68, 2013, No 6, p. 517

The controversy between internalists and externalists concerning the approach to justification is among central issues in contemporary analytic epistemology. In its first part, the paper briefly surveys the main points of controversy. In its second part, the author defends the view that internalist and externalist approaches are components of two different epistemological projects. If the presented view is true, then the controversy between internalism and externalism is in fact meaningless, because it does not concern the same subject.

Keywords: Epistemology – Externalism – Internalism – Justification – Knowledge

V roku 1956 Alfred Ayer napísal: „... ukazuje sa, že otázky, ktoré filozofi kladú o možnosti poznania, vôbec nebudú vyriešené tým, že objavíme, čo je poznanie. Totiž mnohé z nich sa opäť objavujú ako otázky o legitímnosti požiadavky zdôvodnenia. Je potrebné ich podrobne preskúmať – a to je vlastný záujem toho, čo nazývame teóriou poznania“ (Ayer 1956, 34).

Ayer v uvedenom vyjadrení naráža na známu tripartitnú definíciu poznania, podľa ktorej poznanie a zdôvodnené pravdivé presvedčenie sú ekvivalentné. Podľa neho samotné formulovanie tejto definície ešte automaticky neznamená veľký pokrok pri odpovedaní na filozofické otázky poznania. Ayer vidí príčinu tohto javu v slabej vyjasnenosti pojmu zdôvodnenia, ktorý predstavuje jednu z nevyhnutných podmienok kladených tripartitnou definíciou poznania.¹ Jednoducho, kým nevieme, čo znamená zdôvodnenie, nepomôže nám analyzovanie poznania ako zdôvodneného pravdivého presvedčenia. Ayer preto umiestňuje práve otázku zdôvodnenia do centra záujmu filozofickej teórie poznania.

Tvrdenie, že ani po viac než päťdesiatich rokoch od publikovania citovaného Ayerovho textu sa situácia v tomto ohľade markantne nezmenila, nie je vôbec prehnané. Iste, obsah disciplíny nazývanej epistemológia sa od Ayerových čias rozrástol o rozličné nové problémové okruhy, ale diskusia o charaktere epistemického zdôvodnenia stále patrí medzi živé, bohato pertraktované otázky, čím významnou mierou spoluurčuje podobu súčasnej, najmä analyticky orientovanej epistemológie.

¹ Označovanie tejto podmienky poznania nie je terminologicky celkom zjednotené. Popri preferovanom označení „zdôvodnenie“ sa používajú aj iné termíny, napr. „oprávnenie“, „právo byť si istý“ a ďalšie.

Pozrime sa na zdôvodnenie bližšie. V prirodzenom jazyku sú zdôvodnenie a odôvodnenie, poskytovanie dôvodov zhruba ekvivalentné. Na tomto bežnom význame stavia aj prvý filozofický prístup k zdôvodneniu vôbec.² Podľa tohto – môžeme povedať klasického – chápania sú zdôvodnenia a dôvod alebo súbor dôvodov, ktoré má subjekt v prospech svojho presvedčenia, ekvivalentné. Teda presvedčenie je zdôvodnené vtedy, ak má subjekt v jeho prospech nejaký primeraný dôvod alebo súbor dôvodov. Pod dôvodom si môžeme predstaviť rozličné typy entít (také, ktoré aj v bežnej komunikácii používame ako dôvody), napríklad iné presvedčenie, úsudok, perцепčný vnem, pamäťový údaj, svedectvo druhého a pod.

Uvedené klasické chápanie predpokladá, že zdôvodnenie je čímsi, čo je plne v *kompetencii subjektu*. Práve subjekt má (alebo „vlastní“) dôvody a môže ich napríklad na požiadanie predložiť, obhájiť nimi svoje presvedčenie. Teda dôvody sú v tu čímsi, k čomu subjekt má (alebo podľa niektorých zástancov tohto chápania dokonca musí mať) kognitívny prístup; sú niečím, čo patrí do kognitívnej perspektívy subjektu. V tomto zmysle hovoríme, že dôvody sú tu chápané ako čosi, čo je vzhľadom na subjekt *interné*. Vďaka tejto charakteristike sa pre toto klasické chápanie zdôvodnenia udomácnilo označenie *internalizmus*.

Zástancovia internalizmu stavajú na bežnom, „prirodzenom“ chápaní zdôvodnenia, v súvislosti s ktorým zdôrazňujú nevyhnutnosť (predpokladu) interného charakteru dôvodov, ak má byť naše zastávanie presvedčenia racionálne. Tvrdia, že ak by niekto zastával presvedčenie, pre ktoré by ani na požiadanie nedokázal uviesť žiadne dôvody, tak zastávanie tohto presvedčenia by sme zrejme vyhodnotili ako neracionálne.

Čoskoro sa však ukázalo, že s internalistickým chápaním zdôvodnenia sa spájajú vážne problémy. Ich spoločným menovateľom je práve fakt, že v intenciách internalizmu je zdôvodnenie viazané na konkrétny subjekt a jeho osobnú kognitívnu perspektívu. Ak je totiž zdôvodnenie čisto vecou perspektívy konkrétneho subjektu, tak nemožno vylúčiť nepríjemnú možnosť, že subjekt môže mať zo svojho hľadiska dôveryhodne zdôvodnené aj presvedčenie, ktoré je v skutočnosti nepravdivé, resp. môže svoje presvedčenie zakladať na dôvodoch, ktoré sú mylné alebo odvodené z nepravdy.³ Podľa viacerých epistemológov je hodnota zdôvodnenia, ktoré je čisto subjektové a ktoré nemusí byť nijako viditeľne previazané s pravdivosťou presvedčenia, otázna. Subjekt môže veriť rôznym veciam, pričom môže veriť, že má na to dobré dôvody, no kým jeho viera nebude zásadne súvisieť s pravdou, tak nemôže byť dobrým indikátorom poznania. K tomuto záveru dospievajú kritici internalizmu.

V dôsledku úvah o nedostatkoch internalizmu bol sformulovaný alternatívny prístup k otázke zdôvodnenia. Ten vychádza z predpokladu, že zdôvodnenie by nemalo byť čisto vecou subjektu, ale malo by nejakým podstatným spôsobom súvisieť s faktickým stavom,

² Korene tohto prístupu siahajú až k Platónovi (Platón 1990); jeho novšími predstaviteľmi sú napríklad Ginet (Ginet 1975) alebo Pollock a Cruz (Pollock, Cruz 1999).

³ Diskusiu o plauzibilitosti klasického internalistického chápania zdôvodnenia vyvolal svojimi známymi protipríkladmi predovšetkým Gettier (Gettier 1963).

ktorého sa zdôvodňované presvedčenie týka, resp. o ktorom vypovedá.

Proponenti tohto nového prístupu označujú za rozhodujúci faktor, od ktorého závisí zdôvodnenie presvedčenia, *pôvod presvedčenia*. Môžeme sa stretnúť s dvomi hlavnými verziami tohto prístupu. Prvou verziou je tzv. kauzálna teória, podľa ktorej je presvedčenie zdôvodnené vtedy, ak je adekvátne faktom, o ktorom vypovedá.⁴ Druhá verzia, tzv. reliabilizmus, sa odvoláva na pôvod presvedčenia: musí ísť o spoľahlivé zdroje poznania. Ak je napríklad percepcia spoľahlivá v tom zmysle, že väčšinou produkuje pravdivé presvedčenia, tak presvedčenie pochádzajúce z percepcie môžeme označiť za zdôvodnené.⁵

Uvedené teórie zdôvodnenia, ktoré pracujú s konceptom pôvodu presvedčenia, sa vyznačujú pozoruhodnou charakteristikou: zdôvodnenie nemusí byť na rozdiel od internalizmu nevyhnutne súčasťou kognitívnej perspektívy subjektu. Vyhýbajú sa tým ťažkopádnej požiadavke, podľa ktorej vznik zdôvodnenia si vyžaduje, aby si subjekt uvedomoval adekvátny pôvod svojich presvedčení. Z pohľadu jednotlivých teórií to znamená, že subjekt musí byť schopný buď zrekonštruovať kauzálne reťazce vedúce od faktov k jeho presvedčeniam (v prípade kauzálnej teórie), alebo určiť mieru spoľahlivosti zdrojov poznania, z ktorých jeho presvedčenia pochádzajú (v prípade reliabilizmu). Obidve možnosti sú očividne problematické. Predstavitelia týchto teórií preto odmietajú internalistický predpoklad a pokiaľ ide o zdôvodnenie, vyžadujú iba toľko, aby boli (nimi) uvádzané podmienky *fakticky splnené* – bez ohľadu na to, či dotknutý subjekt o ich splnení vie, alebo nevie. Tieto koncepcie tak spĺňajú spomenutú požiadavku, podľa ktorej zdôvodnenie presvedčenia nemôže byť výlučne vecou subjektu, ale musí užšie súvisieť s faktmi, ktorých sa týka. Z týchto charakteristík zároveň pramení označovanie tohto prúdu ako *externalizmu*.

Oddelenie zdôvodnenia od pohľadu subjektu je tiež hlavným predmetom kritiky externalizmu, vedenej najmä z internalistických pozícií. Internalistom prekáža hlavne fakt, že v externalistickom ponímaní môže mať subjekt zdôvodnené presvedčenie aj bez toho, aby sám disponoval nejakými rukolapnými dôvodmi v prospech daného presvedčenia.⁶ Z hľadiska internalistov je to neracionálne. Externalisti na to odpovedajú, že ich cieľom je korektný opis podmienok zdôvodnenia, a nie vypracovanie návodu, ako možno tieto podmienky identifikovať z pohľadu nejakého subjektu.⁷ Detaily polemiky medzi internalistami a externalistami nie sú hlavným predmetom tohto príspevku; je však príznačné, že za ostatných päťdesiat rokov sa táto polemika stala jednou z ťažiskových tém v rámci (analytickej) epistemológie.

Toľko stručný historický prehľad o vývoji chápania zdôvodnenia od druhej polovice 20. storočia do súčasnosti. Teraz sa na vec pozrime systematicky. Máme dve základné chápania zdôvodnenia stojace proti sebe: a) internalistické chápanie, podľa ktorého zdô-

⁴ Bližšie pozri Goldman 1967.

⁵ Bližšie pozri Goldman 1979.

⁶ Takúto kritiku rozvíjajú napr. Bonjour (Bonjour 1980, 369) alebo Lehrer (Lehrer 1999, 130).

⁷ Rozlíšenie medzi stanovením faktických pravdivostných podmienok zdôvodnenia a určením kritérií pre identifikovanie zdôvodnenia z pohľadu subjektu zavádza už Goldman (Goldman 1967, 372).

vodnenie a obhajoba presvedčenia z pozície subjektu sú zhruba ekvivalentné. Toto chápanie obsahuje dôležitý predpoklad, že všetky faktory determinujúce zdôvodnenie presvedčení, sú pre subjekt interné; b) externalistické chápanie, podľa ktorého zdôvodnenie spočíva v adekvátnom externom prepojení presvedčenia s faktom, o ktorom vypovedá. Externalisti nevyžadujú, aby všetky faktory, ktoré determinujú zdôvodnenie, boli pre subjekt interné. V otázke zdôvodnenia považujú za rozhodujúce faktické splnenie nimi kladených podmienok, a to aj bez akejkoľvek vedomosti subjektu o ich splnení.

Tvrdím, že tu nejde len o dva konkurenčné prístupy k otázke zdôvodnenia presvedčení, ale že *internalisti a externalisti formulujú dva celkom odlišné pojmy zdôvodnenia*.⁸ Podľa môjho názoru sa internalisti a externalisti zamerali na rozdielne faktory, ktoré môžu byť v nejakom zmysle hodnotné z hľadiska poznania, a na ich základe formulovali dve celkom odlišné a navzájom nezávislé koncepcie zdôvodnenia. Vymedzili vlastne *dva rôzne pojmy* týkajúce sa určitých epistemologicky významných faktorov, ktoré však obidva tábory zhodne označili ako „zdôvodnenie“.

Ak je moje tvrdenie pravdivé, tak z neho vyplývajú dve veci: Po prvé, ak je zdôvodnenie podmienkou poznania v duchu tripartitnej definície poznania, tak platí, že internalisti a externalisti pracujú s dvomi odlišnými pojmami poznania. Skrátka, podľa internalistov je poznanie pravdivé presvedčenie, adekvátne obhájené z pozície subjektu, zatiaľ čo podľa externalistov je poznanie pravdivé presvedčenie, ktoré má adekvátny faktický pôvod. Podotýkam, že tieto dve vymedzenia poznania nemusia byť extenzívne ekvivalentné. Po druhé, ak internalisti a externalisti nehovorí o tom istom pojme, tak je problematické, že jedni i druhí ho zhodne nazývajú zdôvodnením.⁹ Tento neartikulovaný rozdiel v samom predmete diskusie môže slúžiť ako vysvetlenie, prečo sú polemiky medzi internalistami a externalistami často značne ostré, no bez ochoty uznať základné argumenty oponenta, pričom ani v súčasnosti v podstate neprinášajú viditeľný pokrok v riešení problému.

Z pohľadu, ktorý tu prezentujem, je spor medzi internalizmom a externalizmom v otázke zdôvodnenia *pseudosporom*, a to práve v dôsledku zásadného, a pritom nepovšimnutého rozdielu v predmete sporu. Nazdávam sa, že tento spor sa nesprávne interpretuje ako polemika o podobe zdôvodnenia v rámci tripartitnej definície poznania. Som presvedčený, že diskusia medzi internalistami a externalistami je skôr diskusiou o rozličných faktoroch významných z hľadiska poznania a v tomto zmysle sa diskusia týka viac otázky definovania poznania než otázky definovania zdôvodnených presvedčení.

Existujú názory, podľa ktorých sa internalizmus a externalizmus nielenže zaplietajú do pseudosporu vo vyššie uvedenom zmysle, ale sú aj výrazom rozvíjania dvoch celkom odlišných epistemologických projektov. O aké projekty ide, to približuje napríklad Ernest Sosa, ktorý si pomáha rozlíšením medzi dvomi typmi poznania, pochádzajúcim už od

⁸ Prípravnú verziu tohto názoru som rozvinul v jednej zo svojich prác (Nuhlíček 2010); čiastočne sa mu venujem aj v práci (Nuhlíček 2013).

⁹ Z historického hľadiska platí, že zodpovednosť za zmenu významu zdôvodnenia padá na hlavu externalistov, ktorí boli iniciátormi zmeny chápania zdôvodnenia. Bližšie o tom hovorí napríklad Lehrer (Lehrer 1999, 129).

Descarta: *cognitio* a *scientia*: „*Cognitio* je dosahovanie pravdy (...). *Cognitio* vyžaduje pri dosahovaní pravdy prinajmenšom primeranú konštitúciu a primeranú situáciu, aby výsledkom boli spoľahlivé súdy o veciach.“ Ale naproti tomu: „*Scientia* vyžaduje viac. Dá sa dosiahnuť iba pomocou adekvátneho pohľadu na naše epistemické činy. *Scientiu* nadobúdame iba vtedy, ak dokážeme vidieť, ako získavame alebo ako si uchovávame dané presvedčenie“ (Sosa 2004, 156). Ak sa z hľadiska tohto rozlíšenia pozrieme na internalizmus a externalizmus, tak sa zdá, že externalisti sa pokúšajú o opis toho, čo Descartes nazval *cognitio*, zatiaľ čo internalisti sa sústreďujú na poznanie v zmysle *scientia*.

Iný pohľad na rozdiel medzi internalistickým a externalistickým projektom ponúka Alvin Goldman, ktorý rozlišuje medzi *teoretickými* a *regulatívnymi* koncepciami zdôvodnenia (pozri Goldman 1980). Cieľom teoretických koncepcií je poskytnúť korektnú analýzu zdôvodnenia, t. j. nájsť súbor pravdivostných podmienok zdôvodnenia presvedčení, zatiaľ čo cieľom regulatívnych koncepcií je poskytnúť subjektu praktické rady, ako „vylepšiť“ jeho osobný súbor presvedčení. Tieto dva druhy cieľov predstavujú dva rôzne záujmy, ktoré nás môžu viesť pri skúmaní zdôvodnenia. Ľahko možno doplniť, že internalisti sa očividne zameriavajú na vypracovanie regulatívnych koncepcií zdôvodnenia, zatiaľ čo externalisti sa upriamujú na vypracovanie jeho teoretických koncepcií.

Nakoniec sa teda zdá, že zdĺhavý spor medzi internalistami a externalistami v otázke epistemického zdôvodnenia je v skutočnosti omylom. Tieto dva prístupy majú spoločné to, že upozorňujú na čosi podstatné, čo by sme pri uvažovaní o poznaní nemali prehliadať. Nanešťastie však obidva prístupy toto „čosi podstatné“ zhodne identifikujú ako charakteristiky zdôvodnenia. Vyvoláva to dojem, že by bolo potrebné určiť, ktoré zo súborov predkladaných charakteristík sú tie „pravé“, a polemicky ich presadzovať na úkor tých druhých. Myslím si, že takýto postup je nesprávny. Namiesto toho vidím priestor pre všeobecnejšiu teóriu, ktorá by dokázala obsiahnuť prvky internalistického aj externalistického hľadiska a uviesť ich do adekvátnych vzťahov. Vypracovanie, resp. špecifikovanie takejto teórie je však až vecou budúcej práce.¹⁰

Literatúra

- ALSTON, W. P. (2005): *Beyond „Justification“: Dimesions of Epistemic Evaluation*. Ithaca: Cornell University Press.
- AYER, A. (1956): *The Problem of Knowledge*. London: MacMillan.
- BONJOUR, L. (1980): Externalist Theories of Empirical Knowledge. In: SOSA, E. – KIM, J. – FANTL, J. – MCGRATH, M. (eds.) (2008): *Epistemology. An Anthology*. Second Edition. Malden: Blackwell Publishing, 363-378.
- GETTIER, E. (1963): Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis*, 23, 121-123.
- GINET, C. (1975): The General Conditions of Knowledge: Justification. In: ALCOFF, L. M. (ed.) (1998): *Epistemology: The Big Questions*. Malden: Blackwell Publishers, 79-89.
- GOLDMAN, A. (1967): A Causal Theory of Knowing. *The Journal of Philosophy*, 64 (12), 357-372.

¹⁰ Za pioniersku prácu v tomto smere možno považovať Alstonovu teóriu epistemických deziderát [epistemic desiderata] (Alston 2005).

- GOLDMAN, A. (1979): What is Justified Belief? In: SOSA, E. – KIM, J. – FANTL, J. – MCGRATH, M. (eds.) (2008): *Epistemology. An Anthology. Second Edition*. Malden: Blackwell Publishing, 333-347.
- GOLDMAN, A. (1980): The Internalist Conception of Justification. *Midwest Studies in Philosophy* 5, 27-51. Citované podľa POSTON, T. (2008): Internalism and Externalism in Epistemology. Dostupné na: *Internet Encyclopedia of Philosophy* [online]. (Navštívené 18-03-2013.) Dostupné na internete: <http://www.iep.utm.edu/int-ext/>
- LEHRER, K. (1999): *Teória poznania*. Bratislava: Infopress.
- NUHLÍČEK, M. (2010): Internalizmus a externalizmus v epistemológii alebo dva prípady nevedomého subjektu. In: KARUL, R. – ŠTAHEL, R. – TOMAN, M. (eds.): *Identita – Diferencia. Zborník príspevkov zo IV. slovenského filozofického kongresu*. Bratislava: SFZ pri SAV a FiÚ SAV, 189-195.
- NUHLÍČEK, M. (2013): Prečo externalistické kritériá zdôvodnenia principiálne zlyhávajú? *Organon F*, 20 (1), 37-49.
- PLATON (1990): *Teaitetos*. In: PLATON: *Dialógy II*. Bratislava: Tatran.
- POLLOCK, J. L., CRUZ, J. (1999): *Contemporary Theories of Knowledge*. Second Edition. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- POSTON, T. (2008): Internalism and Externalism in Epistemology. Dostupné na: *Internet Encyclopedia of Philosophy* [online]. (Navštívené 18-03-2013.) Dostupné na internete: <http://www.iep.utm.edu/int-ext/>
- SOSA, E. (2004): Two False Dichotomies: Foundationalism/Coherentism and Internalism/Externalism. In: SINNOT-ARMSTRONG, W. (ed.): *Pyrrhonian Skepticism*. Oxford: Oxford University Press.

Martin Nuhlíček
 Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
 Gondova 2
 814 99 Bratislava 1
 SR
 e-mail: nuhlicek@fphil.uniba.sk